

UDK 330.14
Pregledni članakDr. IVAN FERENČAK,
Ekonomski fakultet Osijek**LEGITIMNOST
NAGRAĐIVANJA KAPITALA***

Jedno od temeljnih ekonomskih pitanja jest pitanje "doprinosa" čimbenika proizvodnje i njihovog nagrađivanja. Nasuprot teorije eksploatacije, koja dohotke vlasnika kapitala i zemlje drži nelegitimnim i nezasluzenim, stoji čitav niz teorija i argumenata kojih je stav da iza svakog oblika dohotka stoji poseban proizvodni doprinos. Akcentiramo teoriju granične proizvodnosti koja ravnopravno tretira čimbenike proizvodnje te dokazuje da svaki od njih doprinosi kako ukupnom proizvodu tako i ukupnom prihodu.

* Rad predstavlja dio istraživačkih rezultata na projektu "Modeliranje poslovnog odlučivanja u društvenim djelatnostima", kojeg financira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

1. UVODNA NAPOMENA

Temeljno, a istovremeno najzamršenije ekonomsko pitanje je pitanje "doprinosa" proizvodnih čimbenika i njihovog nagrađivanja. neprijeporno, nitko ne postavlja pitanje realnog doprinosa i nagrađivanja rada (pitanje je je li rad adekvatno nagrađen, je li eksploatiran) ali, s tim u svezi, prijeporan je doprinos, pa stoga, i legitimnost nagrađivanja kapitala i zemlje.

Na jednoj se, dakle, strani (marksistička politička ekonomija) tvrdi da je rad, neposredni i opredmećeni, isključivi izvor svake vrijednosti, odnosno da se vrijednost ukupnog društvenog proizvoda ima pripisati neposrednim proizvođačima, kojima uz određene odbitke ima i pripasti, a profit je tek izraz i posljedica osobitog (kapitalističkog) odnosa privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Profit je isto što i višak vrijednosti - bez naknade prisvojen višak rada.

Kvintesencija je suprotnog stava (stajalište je to moderne ekonomske teorije) da iza svakog oblika dohotka stoji poseban proizvodni doprinos, tako da ne može biti nikakvog viška niti eksploatacije.

2. KLASIČNI KORIJENI PITANJA

Adam Smith, "teorijski otac kapitalizma", dihotomnošću je svog učenja o vrijednosti otvorio mogućnost za kasnije teorijsko neslaganje glede pitanja legitimnosti nagrađivanja kapitala.

"U onom ranom i surovom stanju društva koje prethodi i akumulaciji kapitala i prisvajanju zemlje, čini se da je srazmjer između količina rada koje su potrebne za sticanje različitih predmeta bio jedina okolnost koja je mogla sačinjavati neko pravilo za zamjenu jednog predmeta za drugi."¹

Dakle, u tom primitivnom stanju rad je čimbenik najveće specifične težine pa, prema tome, cijeli proizvod pripada radniku. Kapitalizam, međutim, mijenja odnose između čimbenika proizvodnje i stavlja ih (rad, kapital, zemlja) u sasvim ravnopravni položaj. Stoga će, tvrdi Smith, prometna vrijednost ili cijena svake robe biti određena zbrojem dohodaka: nadnice, profita i rente.² Na djelu je teorija troškova proizvodnje.

¹ Smith, A.: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, Kultura, Beograd, 1970, str. 103.

² "Nadnice, profit i renta tri su prvobitna izbora svakog dohotka i svake prometne vrijednosti." Isto, str. 109.

Je li, međutim, dohodak vlasnika kapitala - profit - rezultat realnog proizvodnog doprinosa kapitala, je li legitiman?

Smith na ovo pitanje ne daje jednoznačan odgovor. Dva su, iako Smith vremenski ograničava važenje teorije radne vrijednosti, moguća rješenja. Prema prvome, nadnica je naknada za proizvod rada baš kao što je profit prirodna nagrada za kapital. Dakle, s pozicija koncepta troškova proizvodnje prirodni su, a i opravdani dohoci svakog čimbenika proizvodnje.³ Prema drugom pristupu, koji je utemeljen na konceptu radne vrijednosti, nadnica omogućava tek opstanak radnika dok profit i renta predstavljaju odbitak od proizvoda radnikova rada.

Ova dihotomnost pristupa je fundamentalna.⁴ Naime, prema prvom ponuđenom rješenju raspodjela je rezultat činjenice da svaki čimbenik realno pridonosi proizvedenoj vrijednosti. Postupno se na ovom temelju gradi teza o opravdanosti profita u marginalista. Drugo rješenje, međutim, implicira eksploataciju i postaje putokazom za teoriju eksploatacije.

David Ricardo, po nekima "otac komunizma",⁵ unatoč evidentnih neodređenosti, ipak drži da kapital, rad i zemlja jesu neophodni kada je u pitanju stvaranje upotrebne vrijednosti, ali samo rad određuje prometnu vrijednost.⁶ Prema tome, "količina rada, ostvarenog u robu, određuje njezinu prometnu vrijednost."⁷ Kapital i njegovo postojanje, u prvi mah, neće poremetiti ovo načelo. Naime, "ipak će i nadalje vrijediti isto načelo, da je prometna vrijednost proizvedene robe razmjerna radu koji je uložan u njezinu proizvodnju. I to ne samo onom radu, koji je uložan u njezinu neposrednu proizvodnju, nego i radu oko izradbe svih onih sprava ili oruđa, koji su potrebni da se postigne uspjeh u određenom radu, u kojem je to oruđe primijenjeno."⁸

3 Smith poznaje prividni profit te obični ili stvarni profit. Prividni profit se sastoji od plaća za rad vlasnika kapitala i običnog, stvarnog profita. Ovaj posljednji rezultat je kapitala kao takvog.

4 Nemojmo zaboraviti i treću teoriju vrijednosti koja se pripisuje Smithu. Riječ je o teoriji negativne korisnosti rada.

5 Ovako Ricarda, zbog njegove teorije radne vrijednosti, naziva Henry Charles Carey.

6 Prigovor tipa: "Proizvodite tada samo vrijednosti" može se odmah uputiti. Dakako, nemoguće budući prometna vrijednost mora biti i upotrebna vrijednost. Ali, upotrebna vrijednost - korisnost dobra može postojati, a da ono ne bude proizvod rada.

7 Ricardo, D.: Načela političke ekonomije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983, str. 82.

8 Isto, str. 88.

Ali, ovdje je, prema Marshallovim riječima, morao uvesti novi element - vrijeme - kojeg je "od početka brižno prikrijavao."⁹ Slijedi priznanje da teorija radne vrijednosti ne funkcionira savršeno, odnosno da vrijednosti roba nisu točno razmjerne količinama rada opredmećenim u njima. Uzrok je tomu "naknada za veći vremenski razmak, koji mora proći, dok se najvrednija roba može donijeti na tržište."¹⁰ Ili, što je isto, vrijednost jedne robe može biti veća od druge iako obje sadrže iste količine rada "otuda, što su profiti akumulirani kao kapital, a razlika je samo pravedna naknada za vrijeme, kad se profiti nisu trošili."¹¹ Nettošenje profita, suzdržavanje od njegove potrošnje zaslužuje nagradu.

Čini se, doista, da je Ricardo ovdje skliznuo u teoriju troškova proizvodnje. Naime, on utrošenom radu dodaje profit koji je to veći, što je duže vrijeme iznošenja robe na tržište. Ali, ima, naravno, elemenata i za drugačije razmišljanje.

Iako suprotstavlja kategorije najamnine i profita (one međusobno konkuriraju unutar vrijednosti aproksimativno određene utrošenim radom) Ricardo eksplicitno ne proglašava profit viškom rada. Međutim, i na taj način ga se moglo i jest razumijelo.

3. TEORIJA EKSPLOATACIJE

Radna snaga, varijabilni kapital, a to jest Marxov novum, je roba naročitih sposobnosti. Subjektivni je to čimbenik proizvodnje koji je u stanju, razvitak proizvodnih snaga to omogućava, proizvesti veću vrijednost nego je njegova vlastita vrijednost. Kompensativno objašnjenje će reći da se kapitalistički radni dan sastoji od dva dijela. Potrebno radno vrijeme je vrijeme u kojem radna snaga reproducira vlastitu vrijednost. Produži li se proces proizvodnje, dakle, i trošenje radne snage, preko granica potrebnog radnog vremena proces proizvodnje vrijednosti postaje proces oplodnje vrijednosti, proizvodnje viška vrijednosti. U višku radnog vremena radnik proizvodi višak vrijednosti - višak proizvoda - i, eto eksploatacije, radi besplatno, radi bez naknade. Ovdje se, dakle, ne radi o "quid pro quo" u punom smislu riječi. Kapitalist, iako plaća vrijednost radne snage, dobiva veću vrijednost, višak vrijednosti, a ne daje ništa zauzvrat.

9 Marshall, A.: Načela ekonomike, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987, str. 501.

10 Ricardo, D.: Načela političke ekonomije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983, str. 93.

11 Isto, str. 95.

Prema tome, proizvedena vrijednost je, a zbog eksploatacije, uvijek veća od cijene koštanja. Naime, kapitalističko se koštanje robe mjeri utroškom kapitala, a stvarno koštanje robe (vrijednost) utroškom rada. Dakako, radnika košta i višak rada, iako mu nije plaćen. Radnikov rad, tvrdi dalje marksistička politička ekonomija, ima prirodni dar da stvarajući novu vrijednost (novostvorenu vrijednost, koja se sastoji od uloženog potrebnog rada, ekvivalent kojega je radnikova najamnina, i neplaćenog viška rada, odnosno viška vrijednosti) održava staru (utrošeni konstantni kapital koji, a to je bitno, na koji način ne sudjeluje u stvaranju novostvorene vrijednosti, odnosno viška vrijednosti¹²) prenoseći je na novi proizvod. Radnikov je rad u isto vrijeme sposoban prenositi staru vrijednost i stvarati novu zahvaljujući svom dvostrukom karakteru - konkretnom i apstraktnom. Radna snaga je upotreba vrijednost za višu, aktivnu prometnu vrijednost.

Međutim, osim "neposrednog" oblika eksploatacije, kojega je rezultat profit i koji neposredno i aktivno angažira i eksploatatora i eksploatiranog (prvog, kao vlasnika, ali i organizatora proizvodnog procesa), postoji i drugi, "posredni" oblik eksploatacije. Riječ je o parazitizmu koji u Marxovom "Kapitalu" postaje krunskim dokazom nepotrebitosti i, štoviše, škodljivosti ne samo "inaktivnih" kapitalista već i onih "aktivnih" koji organiziraju i upravljaju procesom proizvodnje. Parazitizam, posredna eksploatacija, znači prisvajanje dijela viška vrijednosti samo i jedino posredstvom vlasništva. Dakako, ovo se odnosi na vlasnike zemlje i novčarske kapitaliste i njihove dohotke.

Zaključuje se, dakle, da se radniku ne plaća njegov rad u cijelosti (rad nije roba tvrdi marksistička politička ekonomija) što ne tangira zakon vrijednosti ali kapitalistički sustav čini nepravednim, nemoralnim, dakle, neprihvatljivim. To nadalje znači da su i sve kategorije vlasničkih (kapitalnih) dohodaka nelegitimne. Profit je preobraženi, mistificirani oblik viška vrijednosti. Kamata, iracionalna cijena kamatonosnog kapitala, je samo dio viška vrijednosti. Zemljišna renta, još jedan "parazitski dohodak", samo je suvišak viška vrijednosti iznad prosječnog profita.

Radikalni kritičari kapitalizma, a Marx je takav, eksploataciju ne shvaćaju kao posljedicu distribucijske nepravednosti koja bi se mogla, ne dirajući u kapitalistički sustav, ispraviti povećanjem najamnina radnika. Eksploataciju, a time i nezasažene, nelegitimne do-

hotke, moguće je eliminirati samo rušenjem kapitalističke ekonomije.

4. KLASIČNA¹³ I MARGINALISTIČKA OBRA NA KAPITALA

J. B. Say, poput pravog Smithovog legatar (su-vremenici ga nazivaju "francuskim Adamom Smithom"), rentu, profit i nadnicu pripisuje čimbenicima proizvodnje - zemlji (prirodi), radu i kapitalu. On na Kontinentu uvodi shemu trojstva čimbenika baš kao i praksu da se i u teoriji proizvodnje i raspodjele s ovim čimbenicima i njihovim "uslugama" postupa na ravno-pravnoj osnovi.¹⁴ Dodajmo kako je Say, a po tome ga valja i zapamtiti, odvojio kamatu (nagradu za proizvodnu ulogu kapitala) i poduzetničku dobit - profit de l'entrepreneur (specijalni oblik nadnice za poslove nabave i ulaganja kapitala te organiziranja i upravljanja poduzećem).¹⁵ Walras ovome dodaje da je poduzetnička dobit dijelom premija za osiguranje rizika u koji se poduzetnik upušta.

Slične stavove naći ćemo i u Lorkovića. Naime, on "ukupni prihod proizvodnje" dijeli na "dohodak iz zemljišta" (renta), "plaću za rad", "odštetu za uporabu glavnice" (kamata) i "dobitak poduzetnika, koji rukovodi proizvodni posao na vlastiti račun i pogibao i uz svoju odgovornost."¹⁶

Kapital (glavnica) zaslužno, legitimno vuče svoj dohodak (kamatu) i računa na dio vrijednosti novoprodučenih dobara, budući je "sila prouzročna, dakle uvjet za postanak novih vrijednih dobara."¹⁷ Uostalom, reći će dalje Lorković, "za opravdanje kamata najvažnije je to: da glavnice zaista nose koristi u proizvodnji, česa ne poriču ni socijaliste, a kad je to, onda se s razlogom ne može tvrditi, da za tu korist ne bi išla nikakova naknada."¹⁸

Dobitak poduzetnikov je posebni, samostalni dohodak. On je, s jedne strane, rezultat posebnog rada

¹³ Pod klasičnom političkom ekonomijom podrazumijevamo onaj njen dio koji Marx optužuje za apologetiku, budući je odbijala svoju analizu provoditi u terminima društvenih klasa, koja je "uljepšavala" kapitalističku stvarnost i zadržavala se na opisima poslovne prakse. Vidjeti: Schumpeter, J.A.: Povijest ekonomske analize I, Informator, Zagreb, 1975, str. 463.

¹⁴ Vidjeti: Isto, str. 463.

¹⁵ Vidjeti: Dragičević, A.: Potrebni rad i višak rada, Kultura, Zagreb, 1957, str. 53 - 54.

¹⁶ Lorković, B.: Počela političke ekonomije, Družba "Braća hrvatskog zmaja" i Mate d.o.o. Zagreb, 1993, str. 218.

¹⁷ Isto, str. 239.

¹⁸ Isto, str. 248.

¹² Konstantni kapital, ono što je kapital u uobičajenom smislu riječi, u marksističkoj ekonomskoj teoriji ima pravo samo na samoobnavljanje.

poduzetnika (njegovih naročitih sposobnosti, vještina, znanja, talenata itd.) potrebitog za ujedinjenje "sila proizvodnih", a s druge strane, budući poduzetnik snosi odgovornost i rizik, on, s tim u svezi, ima pravo na adekvatnu naknadu. "Za to što uzimlje na sebe tu odgovornost i onu pogibao (riziko), ide ga nagrada, neka vrst premije osigurateljne."¹⁹

Moderna tumačenja profita, iako, naravno, raspravljaju o ekonomskom i normalnom profitu, bitno ne odstupaju od Lorkovićevih promišljanja.

Antipod teorije eksploatacije biva dopunjen i objašnjen i na druge načine. Senio, npr., akcienirajući uslugu formiranja kapitala, a ne njegovu proizvodnu uslugu, gradi teoriju kamata na osnovi suzdržavanja ("abstinence").

"Pod riječju suzdržavanje mi želimo da se shvati onaj faktor, različit od rada prirode, kojega je sudjelovanje neophodno za egzistenciju kapitala, a koji se odnosi prema profitu isto kao i rad prema najamnini... Suzdržavanje znači i akt suzdržavanja od neproductivne upotrebe kapitala i isto tako ponašanje čovjeka, koji se posvetio tome, da radije proizvede neki udaljeni, nego neposredni rezultat. Osoba koja tako postupi, jest kapitalista, a nagrada za njeno ponašanje jest profit."²⁰

U Böhm - Bawerka kamatu određuje vrijeme. Naime, Böhm - Bawerk prepoznaje dva načina proizvodnje. Neposredni (primitivniji) i posredni. Veća proizvodnost posrednog puta, koji implicira upotrebu kapitala, osnova je posuđivanja kapitala.

"Oni (dužnici - nap. autora) su stoga spremni, da kapital pozajme i da ga kasnije povrate u povećanoj količini, - s kamatama, a vlasnici kapitala spremni su da žrtvuju svoju ličnu potrošnju, jer će im razlika između (veće) sadašnje i (manje) buduće korisnosti dobara biti pošteno nadoknađena u obliku tih istih kamata. Tako vrijeme, koje prođe na zaobilaznom putu proizvodnje, postaje osnovni uzrok formiranja kamata. Porijeklo viška vrijednosti, prema tome, ne treba tražiti u eksploataciji najamnog rada, nego u različitoj subjektivnoj važnosti dobara uvjetovanoj vremenom njihove potrošnje."²¹

¹⁹ Isto, str. 252.

²⁰ Senior, N.W.: An Outline of the Science of Political Economy, London 1938, str. 59,89, navedeno prema Dragičević, A.: Potrebni rad i višak rada, Kultura, Zagreb, 1957, str. 57.

²¹ Dragičević, A.: Potrebni rad i višak rada, Kultura, Zagreb, 1957, str. 65.

Na istom je tragu "time preferences theory of interest." Dvije su temeljne pretpostavke ove teorije: prvo, akumulacija proizvodnih resursa zahtjeva da netko ili neki odustanu od potrošnje trenutno raspoloživih dobara i, drugo, postoje različite, u različitim osoba, vremenske preferencije u svezi potrošnje dobara. "Npr., dok A (dužnik) vrednuje \$ 10 sada više nego \$ 10 + \$ 1 kamata šest mjeseci kasnije, B (vjerovnik) vrednuje \$ 10 sada manje nego \$ 10 + \$ 1 nakon šest mjeseci."²² Ovo A i B nužno dovodi u razmjenski odnos.

I Marshall zamjećuje da odnosi snaga (posebice rada i kapitala) nisu jednom zauvijek dani. U primitivnim ekonomskim stanjima uloga je kapitala "smithovski" mala. Međutim, uvođenje kapitala zahtjeva određeni napor. Opće je poznata činjenica da većina ljudi preferira sadašnja, a ne odgođena zadovoljstva. Prema tome, ova nespornost većine da "čekaju" usporava akumulaciju kapitala i održava kamatnu stopu. Dakle, sljedeći korak je formuliranje kamate kao nagrade za čekanje.²³

Sprotstavljajući se čimbeničkom monizmu i time, dakako, teoriji da samo rad proizvodi vrijednost, te raspravljajući o kamati od kapitala Marshall eksplicite dovodi u pitanje praktični zaključak da bi, a zbog pravednosti i opće sreće, trebalo zabraniti svakoj privatnoj osobi da posjeduje neko sredstvo za proizvodnju te da se posjedovanje ograniči samo na sredstva koja služe za vlastitu upotrebu.

"Tvrđili su (Marx, Rodbertus i drugi - nap. autora) da radna snaga uvijek proizvodi 'višak' iznad nadnica i prirodnog trošenja kapitala korištenog da pomogne radnoj snazi, te da se nepravda nanese na radništvu sastoji u tome da taj višak koriste drugi... Nije točno da je pređenje u tvornici, nakon odbitka prirodnog trošenja strojeva, proizvod onih koji njima rukuju. To je proizvod njihova rada zajedno s radom poslodavca i nižih rukovodilaca i korištenog kapitala, a sam taj kapital je proizvod različitih vrsta rada i čekanja. Priznamo li da je pređa rezultat samo rada, a ne rada i čekanja, nema sumnje da ćemo neumoljivom logikom biti prisiljeni da priznamo da nema opravdanja za kamate, za nagradu za čekanje, jer je zaključak sadržan u pretpostavci. Rodbertus i Marx se doduše za svoje pretpostavke smionu pozivaju na autoritet Ricarda, ali

²² Buchanan, A.: Ethics, Efficiency, and the Market, Clarendon Press, Oxford, 1985, str. 92.

²³ Dodajte kamati zarade od upravljanja i osiguranje od rizika i dobit ćete Marshallov profit.

je ona u stvari jednako suprotna njegovoj izričitoj tvrdnji i općem tonu njegove teorije vrijednosti, kao što je suprotna i zdravom razumu."²⁴

Prema tome, kapital i usluga koju on čini (a to vrijedi i za ostale čimbenike) nije i ne može biti besplatno dobro ali... "snaga Rodbertusovih i Marxovih suosjećanja s patnjama siromašnih uvijek zaslužuje naše poštovanje... iako je, u slučaju Marxa, zaključak bio zaodjeven u tajanstvene hegelijanske fraze, s kojima je 'očijukao' kao što nam to sam kaže u svom Predgovoru."²⁵

Marshallov se dictum, glede čimbenika i njihova doprinosa, a u, naravno, marginalističkom ekonomskom žargonu, može svesti u "sveobuhvatnu, iako tešku tvrdnju: svaki se činitelj proizvodnje, zemlja, strojevi, kvalificirani rad, nekvalificirani rad, itd. nastoji upotrijebiti u proizvodnji što unosnije. Smatraju li poslovnici i drugi privrednici da bolji rezultat mogu postići malo većom upotrebom nekog od činitelja, tako će i postupiti. Oni ocjenjuju neto proizvod (to jest, neto povećanje novčane vrijednosti svoje ukupne proizvodnje odbivši uzgredne izdatke) koji se može postići s malo više ulaganja u ovom ili onom smjeru; tako će i postupiti ako prebacivanjem dijela svojih ulaganja iz jedne upotrebe u drugu mogu doći do dobiti... To je ono što mislimo kad kažemo da moramo paziti na graničnu upotrebu i na graničnu djelotvornost svakog činitelja."²⁶

Kako, dakle, tržište alocira narodni proizvod između čimbenika koji su, neprijeporno, ravnopravno sudjelovali u njegovom stvaranju? Odgovor daje teorija granične proizvodnosti. Naime, granični je prihod proizvoda (granični prihod x granični proizvod) svakog čimbenika proizvodnje promjena - povećanje ukupnog prihoda kao posljedica jediničnog povećanja istog čimbenika. Poduzeće koje nastoji maksimalizirati profit potražuje onu količinu čimbenika pri kojoj je granični prihod proizvoda tog čimbenika jednak graničnom trošku istog čimbenika. Ukoliko je tržište čimbenika savršeno konkurentno granični trošak svakog čimbenika je jednak njegovoj cijeni. Ukoliko je i tržište outputa savršeno konkurentno vrijedit će da je

Granični prihod proizvoda nekog čimbenika (Marginal revenue product) = Granični proizvod x

Cijena = Vrijednost graničnog proizvoda (Value of the marginal product).

"Kada je Vrijednost graničnog proizvoda = Granični prihod proizvoda = Granični trošak čimbenika = Cijena čimbenika, tada je čimbenik plaćen upravo onoliko kolika je vrijednost dodatnog outputa koje je proizvela posljednja jedinica istog čimbenika."²⁷

Ukoliko se, baš kao u Clarkovom modelu,²⁸ pretpostavi da je cijena = 1, vrijedi da je granični prihod proizvoda, odnosno vrijednost graničnog proizvoda = granični proizvod x 1, odnosno granični proizvod = cijena čimbenika. Ukoliko su u igri dva čimbenika, rad i zemlja, zemljovlasnik neće zaposliti dodatnog radnika čiji granični proizvod manji od nadnice. Granični proizvod posljednjeg zaposlenog radnika mora biti jednak njegovoj nadnici. Iako su granični proizvodi prethodno zaposlenih radnika veći od onog posljednjeg svi će radnici, savršena konkurencija to osigurava, primiti nadnicu jednaku graničnom proizvodu posljednjeg radnika. Ali ovo osigurava pojavu ostatka ukupnog proizvoda iznad iznosa ukupne nadnice. Iznenadjenje ili ne, ali ovaj dio predstavlja udio zemlje, drugog čimbenika, u ukupnom proizvodu - rentu.

"Zašto zemljoposjednici, koji mogu mirno ispijati svoja pića tisućama milja od mjesta obrade zemlje, zarađuju išta na zemlji? Eksploatiraju li oni radnike ili prakticiraju neku vrstu monopola? Ne, stvarno ne. Svaki zemljoposjednik je sudionik na konkurencijskom tržištu i on iznajmljuje zemlju uz njenu najbolju cijenu. Kao što se radnik natječe s drugim radnikom za posao, zemljoposjednik se natječe sa zemljoposjednikom za radnike. U Clarkovom konkurencijskom svijetu nema tajnih sporazuma, udruženja poslodavaca i radničkih sindikata."²⁹

Stvar je moguće i okrenuti. Neka rad bude fiksni čimbenik, a zemlja varijabilni. I opet će zakon opadajućih prinosa svim promjenljivim inputima zemlje osigurati rentu koja odgovara graničnom proizvodu posljednje angažirane jedinice zemlje. Ali, i opet, preostaje dio ukupnog proizvoda jer su sve jedinice zemlje, osim posljednje, imale veći granični proizvod od rente. To je nadnica. Sve navedeno vrijedi i za kapital. Dakako, udio svakog čimbenika u raspodjeli bit će

²⁴ Marshall, A.: Načela ekonomike, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987, str. 357.

²⁵ Isto, str. 358.

²⁶ Isto, str. 320.

²⁷ Truett, J.L., Truett, B.D.: Microeconomics, Times Mirror - Mosby College Publishing, St. Louis, 1987, str.261.

²⁸ Vidjeti: Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: Ekonomija, Mate, Zagreb, 1992, str. 227.

²⁹ Isto, str. 227.

određen njihovim međusobno zavisnim graničnim proizvodima. Eksploatacije nema.

Prema tome, "potražnja poslodavaca, koji maksimiziraju profit, za inputima na konkurencijskom tržištu proizvodnih faktora bit će određena vrijednostima graničnih proizvoda čimbenika. U pojednostavljenom slučaju jednog jedinog proizvoda (s $P = 1$) dobivamo

Nadnica = graničnom proizvodu rada

Renta = graničnom proizvodu zemlje

i tako dalje za svaki čimbenik. Ovo 100 - postotno raspodjeljuje proizvod, ni više a ni manje, između svih čimbenika proizvodnje."³⁰

5. ZAKLJUČAK

Pretpostavka da rad stvara vrijednost nužno implicira zaključak kako ta vrijednost ima pripasti radnoj snazi. Budući i neki drugi (vlasnik kapitala i vlasnik zemlje) sudjeluju u raspodjeli vrijednosti radna snaga, tvrdi se, je eksploatirana a kapitalni su dohoci nelegitimni.

Zaključak je, mnogi će reći, sadržan u pretpostavci. Favoriziranje jednog čimbenika (čimbenički monizam) mora umanjiti značenje drugih i svesti ih na, iako neophodne, ipak samo puke privjeske prvog.

Moderna se ekonomska teorija protivi ovakvim stavovima. I zemlja i rad kapital (trojstvo čimbenika) su *conditio sine qua non* svake proizvodnje i zaslužuju ravnopravni tretman. Iza svakog čimbenika stoji njegov doprinos, njegov granični proizvod, granični prihod proizvoda. Dakako, proizvođač će, a da bi maksimalizirao profit, zaposliti onu količinu inputa - čimbenika pri kojoj je njegov granični prihod proizvoda jednak njegovom graničnom trošku, odnosno, u krajnje pojednostavljenom slučaju, onu količinu pri kojoj je granični proizvod jednak njegovoj cijeni.

Relevantnom držimo tvrdnju da realizacija kamata, profita pa, dakle, i formiranje kapitala zahtijeva i rezultat je rada, odricanja, čekanja, snošenja rizika, nestrpljivosti, inovativnosti itd. Odreći se navedenog, svesti to na vulgarnu želju za posjedovanjem, kao što je socijalizam učinio, značilo je stvaranje inferiornije ekonomije negoli je to ona u kojoj se dohoci svih čimbenika drže legitimnim i zaslužanim.

LITERATURA

1. Attali, J., Guillaume, M.: Anti - ekonomika, IDN, Beograd, 1978.

2. Buchanan, A.: Ethics, Efficiency, and the Market, Clarendon Press, Oxford, 1985.

3. Dragičević, A.: Potrebni rad i višak rada, Kultura, Zagreb, 1957.

4. Lorković, B.: Počela političke ekonomije, Družba "Braća hrvatskog zmaja" i Mate d.o.o., Zagreb, 1993.

5. Marshall, A.: Načela ekonomike, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987.

6. Marx K.: Kapital I, MED, tom 21.

7. Marx K.: Kapital III, MED, tom 23.

8. Morishima, M., Catephores, G.: Vrijednost, eksploatacija i rast, centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1985.

9. Napoleoni, C.: Ekonomska misao dvadesetog stoljeća, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1982.

10. Parkon, M.: Economics, Addison - Wesley Publishing Company, New York, 1990.

11. Ricardo, D.: Načela političke ekonomije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983.

12. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: Ekonomija, Mate, Zagreb 1992.

13. Schumpeter, J.A.: Povijest ekonomske analize I, Informator, Zagreb, 1975.

14. Sen, A.K.: O ekonomskoj nejednakosti, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1985.

15. Smith, A.: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, Kultura, Beograd, 1970.

16. Truett, J. L., Truett, B. D.: Microeconomics, Times Mirror-Mosby College Publishing, St. Louis, 1987.

Ivan Ferencak, Ph.D.

LEGITIMACY OF CAPITAL AWARDING

Summary

One of the basic economic questions is the one of production factors "contribution" and their award. Contrary to the theory of exploitation which denies legitimacy of the income of the capital and land owner considering it undeserved, there are theories and arguments whose standpoint is that there is a special production program behind all forms of income. We put a stress on the theory of limiting productivity which is treating the production factors and proves that each of contributes to the complete product as well as to the complete income.